

Л. І. Доўнар, прафесар кафедры
тэорыі і гісторыі інфармацыйна-
дакументных камунікацый, кандыдат
педагагічных навук, дацэнт,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў

**ВЫКЛАДЧЫК І СТУДЭНТ
ЯК СУБ'ЕКТЫ ФАРМПРАВАННЯ
АКТЫЎНАЙ АДУКАЦЫЙНАЙ ПРАСТОРЫ
(на прыкладзе дысцыпліны «Бібліятэказнаўства. Гісторыя»)**

У літаратуры па педагогіцы і педагагічнай псіхалогіі абмеркаванне праблемы актыўных форм навучання, як і ўзаемаадносін, узаемадзеяння педагога і студэнта, маюць даўнюю гісторыю, якая пачынаецца, да прыкладу, яшчэ ў старажытнасці (вучэнне Канфуцыя) і сярэднявеччы (вучэнне Я. А. Каменскага). Сучасныя даследаванні па дадзенай праблеме К. Роджэрса, А. Віленскага, А. Вярбіцкага, І. Загашава, Г. Каджаспіравай, А. Лугавога, В. Ляўдзіс, А. Хутарскога і іншых дэманструюць яскрава выражаную «апазіцыю» *традыцыйнай парадыгме* прафесійнай адукацыі ў ВНУ. Найбольш істотныя прэтэнзіі да традыцыйнай мадэлі навучання зводзяцца вучонымі да наступнага [3]:

1. Прафесійная інфармацыя транслюецца ў гатовым выглядзе яе адзіным носьбітам – выкладчыкам. Студэнту адводзіцца роля пасіўнага спажыўца гэтай інфармацыі, якую ён павінен успрыняць, засвоіць (запомніць) і на экзамене ўзнавіць. Традыцыйную мадэль навучання называюць *«школай памяці»*, дзе пераважае вербальна-знакавае кадзіраванне вучэбнай інфармацыі, што стварае пэўныя цяжкасці ў засваенні вучэбнага матэрыялу студэнтамі, якія валодаюць іншым кагнітыўным стылем успрыняцця і перапрацоўкі інфармацыі.

2. Традыцыйная мадэль навучання здольная стымуляваць толькі *матыў дасягнення*, блакуючы *пазнавальную матывацыю* і, тым больш, трансфармацыю апошняй у *прафесійную матывацыю*.

3. Традыцыйная мадэль навучання дапускае ў асноўным *франтальныя*, а таму і *дыстанцыйныя* зносіны выкладчыка са студэнтамі, што стварае значны дэфіцыт дыялогу паміж удзельнікамі навучальнага працэсу. Гэта, у сваю чаргу, выключ

чае рэалізацыю прынцыпа індывідуалізацыі навучання. Прынятая ў гэтай мадэлі форма кантролю засваення ведаў, параджае, як правіла, сітуацыі, якія выклікаюць страх і стрэсавы стан навучэнцаў.

4. У сувязі з гэтым, традыцыйная мадэль навучання не стварае ўмоў для паўнаўвартаснага *прафесійнага і асобаснага выхавання* будучага спецыяліста.

5. Спецыфіка і складанасць дыдактычных праблем вышэйшай прафесійнай адукацыі абумоўлена тым, што студэнты, навучаючыся, павінны засвойваць асновы будучай *прафесійнай дзейнасці*. На практыцы, у рамках традыцыйнай мадэлі навучання, гэта дылема вырашаецца такім чынам, што студэнты маюць магчымасць хутчэй знаёміцца са спецыяльнасцю як *галіной ведаў*, чым засвойваць яе як *прафесію*.

У якасці альтэрнатывы традыцыйнай мадэлі навучання, напрыклад, амерыканскі псіхолаг Карл Роджэрс прапаноўвае *гуманістычную чалавекацэнтраваную канцэпцыю навучання*, у якой студэнт з'яўляецца не проста раўнапраўным суб'ектам набыцця ведаў, але нават вядучай фігурай, а настаўнік, адступаючы на другі план, выконвае функцыю фасілітатара, які дапамагае навучэнцу вучыцца абсалютна самастойна [6].

Найбольш талерантны пункт гледжання і найбольш рэальны ў рэалізацыі для нашай сістэмы навучання, як нам падаецца, заключаецца ў *дапаўненні* (там, дзе гэта магчыма) *традыцыйнай мадэлі навучання сучаснымі актыўнымі метадамі*.

Пазітыўная праграма развіцця мадэлі актыўных форм навучання засноўваецца на такіх прынцыпах арганізацыі навучальнай сітуацыі, якія дазваляюць студэнтам у поўнай меры стаць *актыўнымі саўдзельнікамі, сааўтарамі навучальнага працэсу*. Менавіта ўзаемадзеянне адрознівае выкладанне ад простага распаўсюджвання інфармацыі, бо ў працэсе ўзаемадзеяння выкладчык прымяняе свае навыкі з тым, каб дапамагчы кожнаму асобнаму студэнту *пераўтварыць інфармацыю ў асабістыя веды*.

Нягледзячы на тое, што крэатыўны тып заданняў з'яўляецца сёння праблемай для большасці нашых студэнтаў, сутнасць мяркуемых змен зводзіцца да таго, што патрэбна вучыць, перш за ўсё, іх мысліць, нараджаць ідэі. А як гэта рабіць, калі асноўным метадычным прыёмам як у сярэдняй, так і вышэйшай школе працягвае заставацца ціск з боку выкладчыка, таму гэта

часта выклікае «культурны шок» сітуацыі, калі выкладчык не аказвае такога ціску, а абапіраецца на ініцыятыву і зацікаўленасць студэнта ў працэсе пазнання новага. Таму ад студэнтаў можна пачуць фразу тыпу: «Скажыце мне строга...». Са сказа-нага вынікае, што студэнт прывык працаваць «з-пад палкі». «Лінейны» прынцып работы з падручнікам, г. зн. механічнае выкананне заданняў у іх адпаведнай паслядоўнасці, калі і сту-дэнт, і выкладчык знаходзяцца «ў палоне» ў падручніка, зводзіцца да агучвання падручніка, якому строга следуе выкладчык, патрабуючы ад студэнта дакладнага выканання ўсіх за-данняў і кантралюючы гэту работу. Таму ўзнаўленне завучана-га тэксту ў гэтым выпадку, звычайна, не ўяўляе цяжкасці.

Мы ж спрабуем сфармуляваць нашу мэту як прадастаўленне роўных магчымасцяў для ўсіх, для рэалізацыі сваіх здольна-сцяў. Студэнт павінен актыўна ўдзельнічаць у працэсе набыц-ця новых ведаў і выконваць штосьці сваё ў працэсе навучання. Адным з магчымых спосабаў вырашэння гэтай праблемы ў на-шых умовах з'яўляецца сумесная распрацоўка тэм, нераскры-тых або слаба асветленых у нашым курсе «Бібліятэказнаўства. Гісторыя». У дадзеным выпадку студэнт становіцца даследчы-кам, перад якім стаіць адказная практычная задача – распра-цоўка сваёй тэмы. Такім чынам, выкладчык і студэнт становяц-ца раўнапраўнымі сааўтарамі ў стварэнні новага курса «Гісто-рыя бібліятэк Беларусі ў кантэксце сусветнай гісторыі бібліятэк».

З аднаго боку, наш курс «Бібліятэказнаўства. Гісторыя» доб-ра забяспечаны рускамоўнымі адукацыйнымі рэсурсамі па тэ-ме сусветнай гісторыі бібліятэк, гісторыі бібліятэк і бібліятэка-знаўчай думкі Расіі, як друкаванымі, так і электроннымі, дос-туп да якіх можна ажыццявіць і праз інтэрнэт. З другога боку, не хапае сучасных матэрыялаў па гісторыі бібліятэчнай справы і бібліятэказнаўства Беларусі. Адзіны вучэбны дапаможнік М. І. Пакала «История библиотечного дела в БССР» (Мінск, 1986) на сённяшні час патрабуе значнага дапаўнення і ўдаска-налення, асабліва што тычыцца манастырскіх і царкоўных, прыватных кнігазбораў. Пачаты яшчэ ў 1970-я гг. кірунак дас-ледавання манастырскіх бібліятэчных збораў, сёння ўжо знач-на дапоўнены. З'явіліся навуковыя і бібліяграфічныя працы бе-ларускіх, польскіх і літоўскіх аўтараў па гісторыі разнастайных кнігазбораў: каталіцкіх, уніяцкіх, праваслаўных; прыватных, грамадскіх, дзяржаўных.

Гісторыя і сучасны стан развіцця бібліятэк Беларусі распрацоўваецца ўласна самімі бібліятэкамі (не толькі буйнейшымі, як НББ ці ЦНБ НАНБ), якія, пачынаючы з канца 1990-х гадоў, звярнулі асаблівую ўвагу на дадзеную актуальную праблему і пачалі збіраць матэрыялы па гісторыі сваіх бібліятэк. Асноўную частку публікацый па гісторыі кніжнай культуры Беларусі складаюць менавіта працы, прысвечаныя кніжным калекцыям у фондах найбуйнейшых кнігасховішчаў Беларусі, што дазваляе ў сваю чаргу дапоўніць пэўныя прагалы па сусветнай гісторыі бібліятэк.

Навуковае, крыніцазнаўчае і бібліяграфічнае забеспячэнне тэмы гісторыі бібліятэк і бібліятэчнай справы Беларусі дазваляе праводзіць, у тым ліку і студэнтам, пошукавую працу па выяўленні, аналітычнай апрацоўцы, абагульненні фактаграфічнай інфармацыі і прадстаўленні яе ў выглядзе матэрыялаў, у якіх яны павінны выявіць свой пункт гледжання і свае крытычныя адносіны да праблемы. Прыкладам у нашым выпадку з'яўляюцца такія слаба распрацаваныя тэмы, як «Бібліятэкі Беларусі ў эпоху Адраджэння і Асветніцтва (XVI–XVIII стст.)»; «Прыватныя кнігазборы Беларусі ў XIX – пач. XX стст. »; «Сучасны стан бібліятэчнай справы ў Беларусі (з 1991 г.)», якія ў выглядзе рэфератаў і электронных прэзентацый рыхтуюцца студэнтамі да семінарскіх заняткаў. Цалкам жа для студэнтаў прапаноўваюцца 25 тэм для напісання дакладаў, курсавых і дыпломных работ.

Навукова-даследчая работа студэнтаў цесным чынам звязана з практыкай работы бібліятэк (да прыкладу – з аддзелаў рэдкіх кніг Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь і бібліятэкі БДУКМ), а таксама ёсць станоўчы вопыт працы студэнтаў з арыгінальнымі тэкстамі і першакрыніцамі ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (курсовая і дыпломная праца Т. М. Шыкінай «Інвентарныя вопісы і каталогі бібліятэк як крыніцы інфармацыі па іх гісторыі (на прыкладзе Фундаментальнай бібліятэкі Мінскай духоўнай семінары)» 2010 г.).

Вынікам такога навучання становіцца набыццё вопыту, г. зн. умення самастойна збіраць і аналізаваць інфармацыю, працаваць з крыніцамі, а таксама прымяняць засвоеныя навыкі і веды на практыцы, выкарыстоўваючы тыя ці іншыя актыўныя формы і метады іх падачы, што цалкам садзейнічае станаўленню суб'ектнай пазіцыі студэнта. «Суб'ект в своих деяниях, в

актах своей творческой самодеятельности не только обнаруживается и проявляется; он в них создается и определяется» [5].

Неабходна сказаць, што адным з першых, хто пачаў прымяняць некаторыя актыўныя формы правядзення семінарскіх заняткаў па курсе «Всемирная история библиотечного дела», а потым – «Бібліятэказнаўства. Гісторыя» ў нашым універсітэце быў дацэнт Уладзімір Акуліч [2]. Асноўнымі з іх былі сітуацыйныя гульні, а таксама «мазгавая атака», «дзяжурны дацэнт», «КВЗ», «Калі б я быў рэктарам». Студэнты выконвалі таксама творчыя заданні і выніковую кантрольную работу.

У працяг закладзеных традыцый актывізацыі працэсу навучання, накіраванага на развіццё творчага мыслення, у залежнасці ад той ці іншай тэмы курса намі таксама прапануюцца разнастайныя формы правядзення заняткаў са студэнтамі – электронныя прэзентацыі, дэбаты, калёквіумы, красворды, дзелавыя і ролевыя гульні – «аўтапартрэт бібліятэказнаўцы», «угадай, хто гэта», «у іх і ў нас» і г. д. Для стварэння ўмоў знешняга дыялогу праецыруецца вобраз зносін у выглядзе пытанняў і заданняў: абмен думкамі, ідэямі, пазіцыямі; дыскусіі; мадэляванне сітуацыі; калектыўная генерацыя ідэй, апаніраванне ідэй, прапановы, доказаў; аналіз ідэй і гіпотэз [1].

Методыка правядзення заняткаў можа выбірацца як выкладчыкам, так можа быць прапанавана і студэнтамі. Самае галоўнае, каб была магчымасць для рэалізацыі самастойнай працы, праяўлення творчага ўзроўню пошукавай дзейнасці. Трэба адзначыць таксама і выкарыстанне камп'ютарных тэхналогій, у якіх інтэпрэтатам у значнай ступені становіцца студэнт, што дазваляе актыўна ўкараняць у навучальны працэс наглядныя і аўдыяматэрыялы. Такім чынам, якасна выкананыя электронныя прэзентацыі ўтвараюць цэлую «CD-ROM–бібліятэку» ілюстрацыйных матэрыялаў у дапамогу вучэбнаму курсу.

У адпаведнасці з вызначанымі прынцыповымі падыходамі намі быў распрацаваны вучэбна-метадычны комплекс па курсе «Бібліятэказнаўства. Гісторыя», які ўяўляе сабой у значнай ступені дапоўнены курс лекцый па адпаведных тэмах (у электронным варыянце). Кожная тэма забяспечана падагульняльнымі вынікамі, спісам літаратуры, пытаннямі для самакантролю па тэме. Замест кантрольнай работы студэнтам прапануецца выканаць тэст па пройдзеным матэрыяле курса (па 10 пытанняў для 6 варыянтаў). Вопыт паказвае, што пры вывучэнні эвалюцыі

бібліятэк і бібліятэчнай справы форма тэставых заданняў можа быць разнастайнай, але засноўваецца на адным прынцыпе – арыентацыі на дакладныя эмпірычныя веды [4]. Студэнт, атрымаўшы заданне, павінен з некаторай колькасці адказаў выбраць правільны. Перавагі такой працы відавочныя: павышаецца аб'ектыўнасць ацэнкі ведаў; выключаюцца суб'ектыўныя фактары ўзаемадзеяння выкладчыка і студэнта; тэсціраванне можна адначасова праводзіць на вялікіх групам студэнтаў; апэратыўнасць правядзення задання і апрацоўкі вынікаў; падвядзенне вынікаў служыць прадпасылкай для абмеркавання студэнтамі тэмы семінара; у гульнёвай форме адбываецца захапляльнае ўключэнне ў матэрыял; развіваецца інтуіцыя, лагічнае мысленне. Семінарскія заняткі па курсе накіраваны на прымяненне названых разнастайных актыўных метадык навучання і рэалізацыю асноўнага прынцыпу – студэнт і выкладчык – сааўтары ў фармаванні актыўнай адукацыйнай прасторы. Гэта дазваляе разглядаць студэнта як суб'екта змен, саўдзельніка педагагічнага працэсу, як творчую асобу, а не як аб'ект знешняга ўздзеяння і ўплыву. Для стварэння сітуацый узаемадзеяння неабходна праецыраваць умовы, якія будуць садзейнічаць актыўнаму ўключэнню ўсіх удзельнікаў адукацыйнага працэсу ў абмеркаванне і выкананне дзеянняў; даследчыцкай пазіцыі ўсіх суб'ектаў адукацыі; аб'ектывізацыі паводзін, што вымагае атрымання пастаяннай зваротнай сувязі; партнёрскім зносінам, што азначае прызнанне і прыняцце каштоўнасці асобы кожнага, яго меркавання, інтарэсаў, асаблівасцяў, імкненняў, перспектывы асабовага росту і інш. [5].

Зразумела, што, у першую чаргу, каб дасягнуць такіх вынікаў, калі пры выкарыстанні актыўных форм сказаная і паказаная інфармацыя на 80–90 % становілася б ведамі, выкладчык павінен добра валодаць метадыкай правядзення падобных заняткаў. Таму ў дадзеным выпадку неабходна арганізацыя павышэння кваліфікацыі выкладчыкаў па адпаведнай праграме (тыпу «Актыўныя формы навучання ў выкладанні»). Як паказвае вопыт, таксама найбольшыя цяжкасці пры ўкараненні тэхналогій і актыўных метадык у ВНУ выклікае і распрацоўка электроннага матэрыялу, бо ў гэтым выпадку не хапае кваліфікаваных «інфармацыйных дызайнераў», якія, па сутнасці, з'яўляюцца гарантамі паспяховай рэалізацыі праектаў. Адною з асноўных умоваў паспяховасці цеснага ўзаемадзеяння ВНУ і

выкладчыка (як у галіне павышэння кваліфікацыі, так і забеспячэння сучаснымі сродкамі навучання) павінна быць адказнасць за будучыню прафесіі і маладога пакалення, за будучыню развіцця нашага грамадства.

1. Активные формы обучения в преподавании управленческих дисциплин : метод. пособие / под ред. А. И. Андрющенко. – Харьков : Харьковский нац. ун-т, 2003. – 191 с.

2. Акулич, В. А. К вопросу о методике преподавания курса “Всемирная история библиотечного дела в Белорусском университете культуры” / В. А. Акулич // Библиотечное дело на пороге XXI века : тез. докл. и сообщ. междунар. науч. конф. (Москва, 15–16 апр. 1998 г.) : в 2 ч. : Ч. 2. – М., 1998. – С. 71–73.

3. Кринчик, Е. П. К вопросу об активных формах обучения в профессиональной подготовке психологов [Электронный ресурс] / Е. П. Кринчик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://flogiston.ru/articles/labour/krinchik_msu_podgotovka.

4. Луговой, А. А. Использование активных форм обучения на семинаре по культурологии [Электронный ресурс] / А. А. Луговой // Формирование дисциплинарного пространства культурологии : материалы науч.-метод. конф., 16 января 2001 года, Санкт-Петербург. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – Вып. 11. – С. 75–76. – (Symposium). – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/lugovoi/culturology_18.html.

5. Озмидова, Е. В. Мотивационные аспекты педагогического взаимодействия в Вузе / Е. В. Озмидова // Новые педагогические исследования: альманах: прил. к журн. «Проф. образование». – М., 2007. – № 3. – С. 59–65.

6. Роджерс, К. Свобода учиться: пер. с англ. / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.

С. В. Зыгмантовіч, загадчык кафедры менеджменту інфармацыйна-дакументнай сферы, кандыдат педагогічных навук, дацэнт, Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт культуры і мастацтваў

МАТЫВАЦЫЯ ВЫБАРУ ПРАФЕСІІ БІБЛІЯТЭКАРА ЯК АБ’ЕКТ МАНІТОРЫНГА ВАГА ДАСЛЕДАВАННЯ

Сярод актуальных праблем прафесійнай падрыхтоўкі бібліятэчных спецыялістаў выступаюць пытанні, звязаныя з матыва-